

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 52
2013

With summaries

KØBENHAVN 2013
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 255.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 201.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Munken Premium Cream 13, 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Nodesats: Jakob K. Meile
Grafisk tilrettelæggelse: Lene Eklund-Jürgensen & Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-126-8

MUSIKLIVET PÅ FUGLSANG

1892 til 1931

AF

INGER SØRENSEN

I perioden fra 1892 til 1958 udspillede der sig næsten hver sommer et rigt musikliv på godset Fuglsang på Lolland, der ejedes af Rolf Viggo de Neergaard (1837-1915) og hans hustru Bodil de Neergaard, født Hartmann (1867-1959). Det var en veritabel kammermusikfestival, der som regel strakte sig over fire til seks uger i juli og august. Koncerterne var ikke offentligt tilgængelige, men forbeholdt godsets gæster, der primært talte medlemmer af den musikbegavede Hartmann-familie, men også kom til at omfatte en del udenlandske musikere, især den hollandske familie Röntgen. Dette musikliv er blevet beskrevet i Bodil Neergaards to erindringsbøger *Spredte Træk af mit Liv* (1941) og *Minder fra Fuglsang* (1944) samt *Bodil Neergaard. Hendes Slægt og Virke skildret af Familie og Venner i Anledning af hendes 80-Aars Dag* (1947). I disse kilder nævnes naturligvis af og til hvilken musik, der blev spillet, men der har ikke hidtil eksisteret en samlet oversigt over repertoiret. En sådan er det nu blevet muligt at opstille, efter at en samling håndskrevne programmer fra perioden 1893 til 1958 er blevet fundet blandt afdøde retsformand Fritz Michael Hartmanns¹ efterladte papirer og overdraget til Det Kongelige Bibliotek af hans efterkommere.² I det efterfølgende beskrives det miljø, som koncerterne var en naturlig del af, samt repertoiret fra årene 1893 til 1931, hvor det var den hollandske komponist Julius Röntgen, der var primus motor i tilrettelæggelsen. Dette er bl.a. baseret på en stor samling upublicerede breve, der har tilhørt Bodil Neergaards nevø, Johannes P. Hartmann³ og de genfundne koncertprogrammer.

¹ Fritz Michael Hartmann (1909-2000), søn af Bodil Neergaards bror, Rudolph Pugaard Hartmann (1871-1958).

² Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen Acc. 2013/29.

³ Johannes Palmer Hartmann (1870-1948), handelsgartner i Gent i Belgien. Disse breve blev doneret til Det Kongelige Bibliotek i 2012, Acc. 2012/228. Størstedelen af

I sommeren 1891 var Viggo de Neergaard på rundrejse i Norge sammen med sin 30 år yngre kone Bodil, der var datter af komponisten Emil Hartmann⁴ og barnebarn til J.P.E. Hartmann.⁵ Under deres ophold i Lofthus ved Hardangerfjorden boede de på det gamle hæderkronede Utne Hotel, hvor de traf en tysk kapelmester fra Amsterdam ved navn Julius Röntgen,⁶ der var på ferie med sin kone og to små børn. Den 28. juli skrev Bodil Neergaard til sin mor, Bolette Hartmann,⁷ i København:

“Forleden Dag ved Bordet talte vi sammen om Grieg,⁸ hvem han er en Beundrer af og har boet sammen med her for 7 År siden. ‘Der blev fortalt’, sagde han så på en Gang, ‘at Emil Hartmann skulde komme her i Sommer!’ så måtte vi jo ud med hvem vi vare og jeg har aldrig set nogen blive så forbavset, han spurgte meget ud om Fader og om Musikforholdene hjemme, og så fortalte han, at Grieg da han nu havde besøgt ham, havde foræret ham ‘Vølvens Spådom’ af Vater Hartmann, han var aldeles begejstret over den og vilde opføre den i Amsterdam. Med Fader har han været sammen i Leipzig for 13 Aar siden, han kjendte Carlsmindehistorierne⁹ om Flaget på halv Stang når vi havde solgt en Ko o.s. v. Vi snakke nu meget sammen (et skjønt Sprog fra min Side) Konen er også rar (svensk)”.¹⁰

Det blev til mere end snak. Inden de skiltes, aftalte de, at de skulle besøge hinanden gensidigt i Amsterdam og på Fuglsang. Lidet anede de vel, at det skulle blive begyndelsen til et ubrydeligt venskab, der på trods af en verdenskrig kom til at vare til Julius Röntgens død i 1932, men som for hans børns og børnebørns vedkommende skulle komme til at vare ved i mange årtier derefter, lige indtil Bodil Neergaards død

brevene er aftrykt i privattrykket: Inger Sørensen: *Johannes Palmer Hartmann og hans kreds. Familiebreve 1863-1930*, 1-2, 2012, der ikke er i handelen, men findes i Det Kongelige Bibliotek.

⁴ Emil Hartmann (1836-1898).

⁵ J.P.E. Hartmann (1805-1900).

⁶ Julius Röntgen (1855-1932), hans kone Amanda Rötgen, f. Maier (1853-1894), der var virksom både som komponist og pianist, og sønnerne Julius (Lulla) Röntgen jr. (1881-1951), der var violinist og Engelbert Röntgen (1886-1958), der senere blev cellist i Tonhalle-Orchester i Zürich, i Wiener Hofopernorchester og i New York Symphony Orchestra.

⁷ Bolette Hartmann, f. Puggaard (1844-1929).

⁸ Edvard Grieg (1843-1907).

⁹ Emil Hartmann ejede landstedet Carlsminde i Søllerød fra 1874 til 1881.

¹⁰ *Emil Hartmanns brevarkiv*, Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, Acc. 2000/117, kapsel 3.

i 1959. Sammen skulle Bodil Neergaard og Julius Röntgen komme til at skabe et enestående musikliv om sommeren på Fuglsang, hvor kammermusikken stod i højsædet.

De to protagonister

Bodil Neergaard var født den 10. februar 1867 som ældste barn af Emil Hartmann og hans kone Bolette, født Puggaard. I sine erindringer¹¹ fortæller hun, at hendes dåbsdag var den 16. april, og at mormoderen Signe Puggaard var hendes gudmor, mens hun som faddere havde sin farfar komponisten J.P.E. Hartmann, morfaderen grosserer Rudolph Puggaard¹² og H.C. Andersen. Dette er dog kun delvis korrekt. For det første står der i kirkebogen for Skt. Johannes Kirke, hvor faderen var organist, at dåben fandt sted den 11. april, dernæst står der utvetydigt, at fadderne udover de to nævnte bedstefædre var grosserer Zinn,¹³ komponisten og pianisten August Winding og hans kone Clara,¹⁴ der var faster til barnet, samt maleren Jørgen Sonne,¹⁵ der var en nær ven af familien Puggaard. Selve dåben blev foretaget af barnets onkel Frants Wedel,¹⁶ der var præst i Søllerød. Ikke et ord om H.C. Andersen og af gode grunde, for netop den dag forlod han København for at rejse til Paris og se Verdensudstillingen. Til gengæld skriver han i sin dagbog for den 1. april 1867: "Gik første Gang i Besøg hos Emil Hartmann, saae deres lille Pige som smilede til mig".¹⁷

Bodil Neergaard voksede op i et miljø, hvor blomsten af Københavns kulturelle elite færdedes, og det prægede hende hele livet. Som så mange andre medlemmer af familien Hartmann var hun også meget musikalsk og må relativt tidligt have vist, at hun havde en god sangstemme, for som 17-årig skrev hun til sin mor fra morfaderens landsted Hjuleberg i Halland, at mormoderen havde lovet at betale for hendes

¹¹ Bodil Neergaard: *Spredte Træk af mit Liv*, 1941, s. 30.

¹² Rudolph Christopher Puggaard (1818-1885).

¹³ Ludvig Maximilian Zinn (1808-1868) der var bror til Bodil Neergaards farmor Emma Hartmann.

¹⁴ August Winding (1835-1899) og Clara Winding, f. Hartmann (1839-1925).

¹⁵ Jørgen Sonne (1801-1890).

¹⁶ Frants Wedel (1826-1906) der havde været diakon i Flensborg og derfor havde valgt at stave sit efternavn med W i stedet for V. Han var gift med J.P.E. Hartmanns datter Emma Vedel (1841-1914).

¹⁷ *H.C. Andersens Dagbøger 1825-1875*, 7, 1972, s. 260.

sangundervisning den efterfølgende vinter.¹⁸ Bodil Neergaard fik dog hurtigt andre ting at tænke på, for syv måneder senere, den 2. maj 1885, blev hun gift med den 30 år ældre godsejer Rolf Viggo de Neergaard, der lige som Bodil Neergaard selv tilhørte den musikbegavede zinnske slægt, idet Bodil Neergaards farmor, Emma Hartmann, var født Zinn. Den store aldersforskel til trods blev det et lykkeligt ægteskab, og der er ingen tvivl om, at Viggo Neergaard var meget forelsket i sin unge brud, for da de var blevet forlovet i januar 1885, skrev han til sin "Bedste-Svigerfader", som han kaldte J.P.E. Hartmann:

"Som Bodil er, god og from og tillige sund og sand og ægte, under jeg hende alt det bedste, jeg kan tænke mig, og har jeg nogensinde næret Tvivl om, hvorvidt det vi nu har besluttet os til, er rigtigt, saa har det kun været Frygten for, at jeg ikke var den rette for hende.

Denne Tvivl er dog nu heelt overvundet; jeg veed, at hendes Hjerte tilhører mig og ligesom hun selvstændigt og frivilligt har valgt mig, saaledes er det for mig blevet en Livsopgave, hvorpaa jeg sætter alt det ind, der duer i mig, at gjøre, hvad der staar i min Magt for at skaffe hende en god Fremtid. Hvad Mangler jeg har, føler jeg kun altfor godt, men jeg veed tillige, at jeg har været ærlig i saa Henseende saavel lige overfor hende som overfor hendes Forældre. At hun alligevel vil være min, er en saa stærk Impuls, at jeg dog haaber at Vanskelighederne i min Natur lidt efter lidt maa tabe sig; jeg arbejder mod dem saa godt jeg kan, og det, som giver min Villie Kraft, er den bestemte Erfaring, som jeg allerede har gjort, at ethvert lille Resultat, fører det med sig, at jeg kommer til at holde mere af hende. Jeg forstaar hende da nu ogsaa bedre end for en Maaned siden og veed intet yndigere end at faa mere Indblik i hendes Hjerte, thi der boer i hende Evner og Muligheder for en Udvikling, som kun de, der kjende hende meget nøje kan have Blik for".¹⁹

Og til Hartmanns anden kone Thora²⁰ skrev han:

"Hendes Ungdom er vist hendes værste Fejl, og den kan det jo ikke nytte noget at skænde paa hende for. Hun er som sagt en mageløs rar Pige, og det yndige ved hende er, at hun egentlig ikke har Idee om, hvor sød hun selv er. – Paa den anden Side er hun for sund og for ung til at kunne reflectere synderligt over formeentlige egne Mangler.

¹⁸ Brev af 8.9.1884. *Emil Hartmanns brevarkiv*, Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, Acc. 2000/117, kapsel 3.

¹⁹ Inger Sørensen: *J.P.E. Hartmann og hans kred*, 2, 1999, brev nr. 1011.

²⁰ Thora Hartmann, f. Jacobsen (1807-1889).

Hvis alt maa gaa vel, saaledes som jeg ønsker til Gud at det maa, vil Bodil med sin ypperlige Natur med dens rige Muligheder, kunne gaa en jævn og sikker Udvikling imøde. Der boer, som sagt, meget mere i hende, end de Fleste aner. Min mærkelige Lykke at eje hendes Hjerter har gjort dette klart for mig, og netop dette skjulte Liv i hende, som dølgger sig for almindelige Øine, gjør hende saa indtagende og mig saa usigelig glad”.²¹

Tydligere kan det vel ikke siges, og Viggo Neergaard gjorde i de kommende år alt, hvad der stod i hans magt for at udvikle hende. Begge interesserede sig levende for musik og kunst, og i de første år af deres ægteskab var de på flere store udenlandsrejser i både Tyskland, Østrig, Italien og Frankrig, hvor de besøgte de store kunstmuseer og operahuse og svælgede i smukke naturoplevelser. I sine breve hjem til moderen fortæller Bodil Neergaard levende og begejstret om alle deres oplevelser, og det lyser ud af hende, at hun er meget taknemlig for, at hun på disse rejser får lov til at opleve alt det, hun ellers kun har læst om.

Men sangen var ikke glemmt. Når Emil Hartmanns halvfætter, komponisten og dirigenten Asger Hamerik,²² der var leder af Peabody Institute of Music i Baltimore, tilbragte en del af sin sommerferie på Fuglsang, underviste han Bodil Neergaard i sang, og på hans initiativ rejste hun i februar 1894 med sin mor til Paris for at tage sangundervisning hos en af tidens absolut førende sangpædagoger, Désirée Artôt de Padilla,²³ der havde en stor karriere som mezzosopran på Grand Opéra i Paris bag sig. Bodil Neergaard var nu 27 år og var blevet tudet ørerne fulde af, at det var ved at være for sent, hvis hun for alvor ville lære at synge, men Madame Artôt var af en anden mening. Hun mente, at hendes stemme var så ung og frisk, at det var det helt rigtige tidspunkt.

Undervisningen må have båret frugt, for da man ventede Asger Hamerik til Fuglsang i august samme år, skrev Bolette Hartmann til sønnen Rudolph:

“Det vil blive morsomt at høre Bodil synge, hun frapere Alle, Golla,²⁴ som jo er meget vanskelig siger, at hun har gjort store Fremskridt og synger med stor Dygtighed. Enhver som høre hende blive fraperede

²¹ I. Sørensen 1999, brev nr. 1012.

²² Asger Hamerik (oprindelig Hammerich) (1843-1923).

²³ Den belgiske sopran Désirée Artôt de Padilla (1835-1907). Hun var gift med den spanske baryton Mariano Padilla y Ramos (1842-1906).

²⁴ Pianisten Golla Hammerich (1854-1903), f. Bodenhoff Jensen, gift med musikhistorikeren Angul Hammerich.

over hende, saa det maa jo være noget mere end almindeligt. Jeg troer nok det er temlig afgjort, at hun atter til Vinter reiser til Paris for at gjentage sin Undervisning, Viggo ønsker det, denne Gang skal hun vist bo hos Madame Artôt”.²⁵

I 1895 tilbragte Bodil Neergaard ganske rigtigt hele marts måned i Paris, hvor Madame Artôt optog hende som et medlem af familien. Selv om hun blev sat til at synge store dramatiske arier af Verdi, Bellini og Tjajkovskij – som Désirée Artôt havde været forlovet med en kort overgang – var hun ikke helt sikker på, hvor godt det egentlig gik med sangundervisningen. Da moderen forsøgte at få ud af hende, hvad Madame Artôt mente om hendes sang, skrev hun:

“Jeg spørger ikke, kun en Ting har jeg spurgt om nemlig om hun syntes at min Stemme var større end ifjor, for det fandt jeg ikke. Jo, sagde hun Mellemtonerne ere fuldere og den er meget stærk, mere end stærk nok, De må endelig ikke forcere den, hun synes at Klangen af Stemmen er noblere, da alle flade A Lyde ere forsvundne, hvilket hun er forbavset og tilfreds over. Den Arie af Tschaikovsky har jeg fået for at udvikle de dybere Toner mere ‘jeg ønsker ikke deres Stemme højere end C’ sagde hun forleden, hun synes ikke det er kjønt, men de 2 Octaver vil hun gjerne have aldeles egalt udviklet. Det D bliver I ved at tale om, det var jo kun i et Løb og for at have C godt, må man have en Smule D med. Men i det hele, kan jeg mærke, at hun er tilfreds og synes godt om min Stemme, jeg opsnuser sommetider, hvad hun siger til andre, hun synes jeg er meget hurtig til at opfatte, men jeg tror næsten ene hun synes jeg egner mig for dramatiske Ting, ikke lettere Genre, “Norma” og “Puritaner” sang jeg i Stedet for Øvelser. Trille øver jeg mig på, men jeg tror ikke jeg kan lære det”.²⁶

Også i foråret 1897 drog Bodil Neergaard til Paris, hvor hun atter blev modtaget af familien Artôt med åbne arme og deltog i deres sociale liv med liv og sjæl. Bekendtskabet gav hende også mulighed for at opleve en række store forestillinger på Pariseroperaen, bl.a. Verdis “Otello” med den legendariske Francesco Tamagno,²⁷ der havde sunget titelpartiet ved uropførelsen 10 år tidligere. Han var en god ven af Madame Artôt.

²⁵ Inger Sørensen: *Johannes Palmer Hartmann og hans kreds. Familiebreve 1863-1930*, 1, 2012, brev nr. 244. (Privattryk).

²⁶ *Emil Hartmanns brevarkiv*. Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, Acc. 2001/117 kapsel 3.

²⁷ Den italienske tenor Francesco Tamagno (1850-1905).

Det må have været dyrt for Viggo Neergaard at investere så meget i sin kones sangundervisning, og det bekymrede da også hans bror, kammerherre Johan Neergaard,²⁸ der frygtede, at han gav alt for mange penge ud. Desuden måtte han jo også undvære hendes selskab i lang tid hvert forår, men i 1897 valgte han at slutte sig til hende i Paris sammen med Bodil Neergaards søster Agnete Lehmann,²⁹ der var skuespiller, og ikke nok med det, i juni rejste de alle tre sammen med familien Artôt videre til Biarritz, hvor de blev i 1½ måned. Det var dog ikke en ren fornøjelsesrejse, for også dernede fik Bodil Neergaard sangundervisning, og af venlighed over for familien gav Madame Artôt også søsteren sangtimer.

Besøgene i Paris fortsatte om ikke hvert år, så dog indtil det gik så meget tilbage for Madame Artôt, da hendes mand blev indlagt på en sindssygeanstalt, at hun valgte at forlade Paris og flytte til et pensionat i Wiesbaden sammen med datteren Lola,³⁰ der for fremtiden måtte sørge for både moderen og sig selv. Bodil Neergaard fik dog den glæde at kunne modtage Madame Artôt og hendes datter på Fuglsang i sommeren 1906, mindre end et år inden dennes død. Hun skrev til sin kusine og svigerinde Ellen Hartmann:³¹

“Ja, Familien Artôt er her jo, og jeg kan mærke på alt, at det nok ikke er en ‘fransk Visit’, hvilket for Øvrigt glæder mig, nu da jeg ser, at de befinde sig så vel og ere så lette at have. De trænge så forfærdeligt til Ro og god Pleje. Du ved ikke hvor rare de ere, det glæder mig, at I alle skal være sammen med dem. Fru Artôt har sunget et Par Gange med mig, d.v.s. på den Måde, at hun sidder på en Stol og glor på mig og retter, medens Fru Janssen spiller, det er naturligvis morsomt, men flovt. Jeg er glad ved at have Janssens samtidig, da vi så får en Del Musik om Aftenen. Fru A kan dog ikke se at spille ved Lys”.³²

Når man tager i betragtning, hvor meget der blev investeret i Bodil Neergaards sanguddannelse, er det bemærkelsesværdigt, at hun aldrig sang offentligt. Hun nævner godt nok, at Emil Hartmann i 1897 havde

²⁸ Johan de Neergaard (1834-1921).

²⁹ Agnete Lehmann, f. Hartmann (1869-1902), gift med sceneinstruktør Julius Lehmann (1861-1931).

³⁰ Lola Artôt de Padilla (1876-1933), der også var en kendt sangerinde.

³¹ Ellen Hartmann (1877-1918), datter af Emil Hartmanns bror overretssagfører Frederik August (Frits) Hartmann (1843-1908) og gift med sin fætter Johannes Palmer Hartmann (1870-1948), der havde et stort erhvervsgartneri i Gent i Belgien.

³² I. Sørensen, 1, 2012, brev nr. 478

ytret ønske om, at de skulle optræde sammen, men det turde hun ikke, for som hun skrev: “jeg kan jo ikke sige andet end at det vil være skrækeligt for mig at optræde med Fader, som er så nerveus 1ste Gang”.³³ Senere udtalte hun også: “[Fader] var et fint musikalsk Gemyt. For os Børn har det betydet meget, men ogsaa gjort at vi ikke selv blev ydende; vi var for forvænte til at kunne taale at høre paa vore egne Præstationer”.³⁴

Til gengæld fik hun rig lejlighed til at optræde under private former hver sommer på Fuglsang, hvor hun gennem alle årene var næsten alene om at varetage sangrepertoiret og desuden var den perfekte værtinde for en lang række gæster – familie såvel som venner og bekendte – der nød godt af det rige musikliv, der blomstrede op efter mødet med Julius Röntgen.

Julius Röntgen var født i Leipzig i 1855 og altså 12 år ældre end Bodil Neergaard. Han var også af en musikalsk familie, idet hans far Engelbert Röntgen³⁵ var koncertmester i Gewandhausorkestret, og hans mor Pauline Klengel³⁶ var pianist. Han var et meget begavet barn, der bl.a. fik klaverundervisning af dirigenten for Gewandhausorkestret, Carl Reinecke,³⁷ der også var en kendt komponist i sin egen tid, og et af de tidlige højdepunkter i hans karriere var i 1870, hvor han besøgte Liszt i Weimar. Han studerede også hos Schuberts ven Franz Lachner³⁸ i München, men 1877, da han var 22 år gammel, besluttede han sig efter svære overvejelser for at flytte til Amsterdam, hvor han mente, at der var gode muligheder for at gøre karriere. Det skulle vise sig at være et godt valg. I 1884 var Röntgen med til at grundlægge et musikkonservatorium, som han var knyttet til i 24 år, men da den senere så berømte Concertgebouw blev indviet fire år senere, fik han ikke, som han havde håbet på, stillingen som dirigent for det nyoprettede Concertgebouw orkester.

I stedet koncentrerede Röntgen sig de kommende år dels om sit arbejde på konservatoriet og dels om dels om at spille kammermusik.

³³ *Emil Hartmanns brevarkiv*. Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen, Acc. 2001/117, kapsel 3.

³⁴ Neergaard, 1941, s. 31.

³⁵ Engelbert Röntgen sen. (1829-1897).

³⁶ Pauline Frederika Klengel (1831-1888), datter af musikdirektør Moritz Klengel.

³⁷ Carl Reinecke (1824-1910), der havde været hofpianist hos Christian 8.

³⁸ Den tyske komponist og dirigent Franz Lachner (1803-1890).

Han fik stor succes som akkompagnatør for både den berømte hollandske baryton Johannes Messchaert³⁹ og den ikke mindre berømte cellist Pablo Casals.⁴⁰

Netop fordi Röntgen i de år beskæftigede sig så meget med kamermusik, både som musiker og som komponist, var invitationen til at komme til Fuglsang i sommeren 1892 som sendt fra himlen. Han selv, hans kone og børn følte sig straks hjemme. Den 21. juli skrev han til Grieg: "Hier verleben wir sehr angenehme Tage – Neergaards Besetzung ist wundervoll, ein kleines Fürstenthum: der Aufenthalt in seinem Schloss außerordentlich behaglich. Wir musiciren viel, natürlich auch Eure Jotunstücke – wie gerne spielten wir sie Euch".⁴¹

Sommerlivet på Fuglsang

Der havde altid været musik på Fuglsang. Da Viggo Neergaard arvede godset i 1866, var det i så dårlig stand, at han så sig nødsaget til at bygge en ny hovedbygning, en opgave der tilfaldt hans slægtning, arkitekten J.G. Zinn.⁴² Det nye hus i Rosenborgstil stod færdigt i 1869 og var med sin store sal og mange gæsteværelser som skabt til det musikliv, der kom til at udfolde sig igennem mange årtier. Mens Viggo Neergaard endnu var ungkarl, var det hans halvfætter C.F.E. Horneman,⁴³ der fyldte huset med musik, når han var på besøg. Hvordan det gik for sig, har Viggo Neergaards niece Dagmar Liebmann⁴⁴ fortalt:

"Musik, der levende og festligt fylder det store, smukke Rum, danner – symbolsk nok – Rammen om det allerførste, i Sandhed mærkelige Tidsbillede, der stiger op af Taagerne. Musikkens Kilde er en rund Mand, hvis Arme farer op og ned af Klaveret, saa Krøllerne og Kinderne med Smilehullerne ryster muntert i Takt. Midt paa Gulvet danser en gammel Dame, de violette Kappelbaand vifter, og Benene gaar som Trommestikker. Den spillede Komponist er Emil Horneman.⁴⁵ Onkel Viggos anseelige Skikkelse ses lidt bag Flygelet, han ser fornøjet paa ham

³⁹ Johannes Messchaert (1857-1922).

⁴⁰ Pablo Casals (1876-1973).

⁴¹ *Edvard Grieg und Julius Röntgen. Briefwechsel 1883-1907*. Herausgegeben von Finn Benestad und Hanna de Vries Stavland, 1997, s. 110.

⁴² Jens Giødvad Zinn (1836-1926), søn af J.P.E. Hartmanns kone Emmas bror Ludvig Maximilian Zinn og dennes kone Regitze Giødvad.

⁴³ C.F.E. Horneman (1840-1906), søn af komponisten Emil Horneman.

⁴⁴ Violinisten Dagmar Liebmann, f. Jungersen (1876-1965).

⁴⁵ I familien kaldtes C.F.E. Horneman Emil lige som sin fader.

– det er jo hans Ven og Fætter. Den lige saa temperamentsfulde Dame er Datidens kendte Malerinde, den ekcentriske, polskfødte Fru Jerichau. I Baggrundens interessante Dunkelhed opholder sig andre prominente, men mere stilfærdige Gæster. En Dame med hvidt Haar og unge, kærlige Øjne klapper En paa Kinden – det er den norske Digter A. Munch's Hustru,⁴⁶ de bor paa Naboslottet Aalholm, man skimter Digterens smukke Profil og sølverne Lokker mod det Gyldenlæders Tapet”.⁴⁷

Man fornemmer her en helt anden stil i Viggos Neergaards glade ungarledag, end ved de senere musikalske sammenkomster på godset, efter ægteskabet med Bodil Hartmann. På et tidspunkt i begyndelsen af 1880'erne må dette muntre ungdomsvenskab da også være gået i stykker, for i 1885 skrev Emil Hartmann til sin kone, at Viggo Neergaard havde fortalt ham, at han ikke havde set Horneman i flere år “paa Grund af hans Tølperagtighed”.⁴⁸

En anden komponist, der også var kommet hos Viggo Neergaard inden dennes ægteskab, var den norske komponist Johan Svendsen,⁴⁹ der er i 1883 var blevet udnævnt til Kongelig Kapelmester i København. Sommeren 1884 tilbragte han to uger på Fuglsang og nød det i fulde drag, for han skrev hjem til sin far, at han var “sammen med prægtige mennesker; det var de skønneste dager jeg har havt på mange, mange år”,⁵⁰ men også han blev senere udelukket fra Fuglsang på grund af sin opførsel. I 1886 forelskede han sig nemlig i pianisten Golla Hammerich, og de besluttede sig til at rejse bort sammen. De nåede dog ikke længere end til Aarhus, så løb Svendsen tør for penge, og de måtte slukørede vende tilbage til København.⁵¹ Eftersom Golla Hammerich var gift med Viggo Neergaards halvfætter, musikhistorikeren og journalisten Angul Hammerich,⁵² og de begge var faste gæster på Fuglsang om sommeren, er der måske ikke noget at sige til, at Svendsen ikke blev inviteret igen.

⁴⁶ Anna Maria Amalia Munch (1832-1905) var adoptivdatter af Aalholms ejer, grev Gregers Christian Raben. Efter at hun havde giftet mod faderens vilje med Andreas Munch, boede de dels i Norge og København og fra 1878 i “Villa Marina” i Nysted, men ikke på Aalholm.

⁴⁷ *Bodil Neergaard. Hendes Slægt og Virke skildret af Familie og Venner i Anledning af hendes 80-Aars Dag*, 1947, s. 71.

⁴⁸ I. Sørensen: *J.P.E. Hartmann og hans Kreds*, 4, 2002, s. 361.

⁴⁹ Johan Svendsen (1840-1911).

⁵⁰ Finn Benestad og Dag Schjelderup-Ebbe: *Johan Svendsen. Mennesket og kunstneren*, 1990, s. 183.

⁵¹ Benestad og Schjelderup-Ebbe, 1990, s. 195.

⁵² Angul Hammerich (1848-1931).

Men der var mange andre nære og fjernere slægtninge og venner, der mødtes på Fuglsang hver sommer. Til de faste gæster hørte naturligvis først og fremmest Bodil Neergaards egen familie, og familien var stor. I de første år var det forældrene Emil og Bolette Hartmann, hendes tre brødre: Johannes, der fra 1897 var bosat i Gent i Belgien, hvor han havde et stort erhvervsgartneri, Rudolph, der var elektroingeniør, samt den yngste Oluf,⁵³ der tidligt viste fremragende evner som maler, men døde allerede i 1910, og endelig søsteren Agnete, der blev skuespiller og ligeledes døde i en ung alder i 1902. Til gengæld blev hendes mand, sceneinstruktør Julius Lehmann ved med at komme på Fuglsang indtil sin død i 1931. Hertil kom farbroderen Frits Hartmann med sønnerne Johan Peter⁵⁴ og Godfred⁵⁵ samt døtrene Ellen, Karen⁵⁶ og Benedicte⁵⁷ og desuden Niels Rudolph Gade,⁵⁸ barnebarn af Bodil Neergaards faster, Sophie Gade.

Det var familien på faderens side, men der var også repræsentanter for moderens familie, bl.a. billedhuggeren Rudolph Tegner,⁵⁹ der var søn af Bodil Neergaards moster Signe Puggaard. Han mødte sin kusine i Paris og tilbragte den efterfølgende og mange påfølgende somre på Fuglsang. I sine erindringer mindes også han disse besøg med glæde:

“Kontrasten mellem min pauvre Eksistens i Paris og det sorgløse Liv paa det rige Gods var uhyre. Her gik Dagene med Udflugter, Badning, Sejlture og skøn Musik hver Aften. Enhver havde sin fulde Frihed Dagen lang, naar man blot mødte til Maaltiderne. Denne sjældne Gæstfrihed er efter Neergaards Død blevet fortsat paa Fuglsang, hvor hans Hustru, Traditionen tro, har fortsat at indbyde Slægt og Venner. De vil alle til de mindste i Generationen kunne se tilbage til de lykkelige og sorgløse Stunder, de har tilbragt i dette jordiske Paradis, hvor Tiden synes at staa stille”.⁶⁰

Af den fjernere familie var Emil Hartmanns halvfætre, brødrene Angul Hammerich og Asger Hamerik, fast inventar, også efter at Asger var blevet leder af Peabody konservatoriet i Baltimore. Eftersom alle

⁵³ Oluf Hartmann (1879-1910).

⁵⁴ Johan Peter Hartmann (1873-1942), gynækolog.

⁵⁵ Godfred Hartmann (1874-1956), overretssagfører.

⁵⁶ Karen Bentzon, f. Hartmann (1882-1977), pianist, mor til Niels Viggo Bentzon.

⁵⁷ Benedicte Suenson, f. Hartmann (1879-1975).

⁵⁸ Niels Rudolph Gade (1884-1937), organist og musiklærer på Herlufsholm.

⁵⁹ Rudolph Tegner (1873-1950).

⁶⁰ Rudolph Tegner: *Mod Lyset*, 1991, s. 80-81.

efterhånden kom med egne familier kunne det blive et anseeligt antal gæster, der samledes i sommermånederne, men som Röntgen sagde, havde Bodil Neergaard talent for at være værtinde.

Det nævnes af og til, at Edvard Grieg og hans kone Nina⁶¹ også skulle have hørt til de faste gæster på Fuglsang, men selv om de omgikkes ægtepar Neergaard, når de var i København, var de kun gæster på Fuglsang et par gange ved nytårstide – Grieg brød sig ikke om klimaet på Lolland! Til gengæld berettede Julius Röntgen trofast til vennen i Norge om de herlige musikalske oplevelser på Fuglsang og om repertoireet, der bestod af en skønsom blanding af kammermusik og sange, og efter Griegs død i 1907 blev enken Nina Grieg og hendes søster Tony Hagerup også hyppige gæster.

Også Carl Nielsen med kone og børn⁶² hørte i en årrække til de faste gæster. Hans datter Anne Marie, der senere blev gift Telmányi, har meget levende gengivet sine personlige indtryk af et besøg på Fuglsang. Først giver hun en karakteristik af de mange medlemmer af familien Hartmann, der er samlet omkring middagsbordet med strålende lys omkranset af de skønneste blomstertegninger på den hvide dug og konstaterer, at de havde “dette mærkelige leende udtryk, som om de alle havde en egen kode, når de lo og morede sig over et eller andet menneskeligt, ja som om de hørte sammen og forstod hinanden gennem noget usynligt, hvad det så var.” Middagene må dog have forekommet hende at være meget lange, for hun fortsætter:

“Så gik man omsider ind i musiksalen. Julius Röntgen og hans sønner hentede deres instrumenter, og Mien Röntgen,⁶³ hans hollandske frue, satte sig til klaveret. Med sine bløde armbevægelser og adrætte hænder fulgte hun instrumenterne, men hvordan nu beskrive musik! Det var Schumann tror jeg, de spillede. Der skete det, at alle fire levede og udtrykte sig så selvfølgelig med smil og forstående blikke indbyrdes. Musikere til fingerspidsernes yderste fine spids! Engelberts bløde, frit fraserende store cellotone hørte jeg gennem alt. Julius Röntgen, andenviolin eller bratch, jeg husker ikke hvilken, og Lula Röntgens spinkle tone, alt strømmede i samme ånd. Sandelig, dette var musik og liv. Der var et helt program. Pludselig stod Bodil Neergaard rank og

⁶¹ Nina Grieg, f. Hagerup (1845-1935), der var sangerinde.

⁶² Carl Nielsen (1865-1931) og billedhuggeren Anne Marie Carl-Nielsen, f. Brodersen (1863-1945), deres døtre Irmelin Eggert Møller, f. Nielsen (1891-1974) og Anne Marie (Søs) Telmányi, f. Nielsen (1893-1983) samt sønnen Hans Børge Nielsen (1895-1956).

⁶³ Abrahamine Röntgen, f. des Amorice van der Hoeven (1870-1940).

Ill. 1: En musikafte på Fuglsang. I forgrunden fra venstre: Engelbert Röntgen, faderen Julius Röntgen og hans kone, Mien Röntgen. I anden række fra venstre: Løjtnant von Rosen, Ellen Wanscher, Viggo Neergaard, Oluf Hartmann (næsten skjult), Bodil Neergaard, Poul Liebmann og Angul Hammerich. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

slank i en valmuerød kjole og sang Brahms. Hun blev en helt anden. Det elskværdige værtindesmil var væk, nu var det en drømmende alvor, og stemmen var stor, hun åbnede munden meget højt, og de store blegblå øjne svajede så mærkeligt rundt i rummet.

Til slut klapsalver. Man løber rundt. Musikerne griber hinandens hænder, replikker om musikken flyver rundt. Fader og Röntgens alle som store drenge, nogle vittigheder svirrer, men alt i een eneste, i en musikalsk forståelse. Så bliver pludselig alt stille. Fløjdørene smækkes op, og ind bæres to store, hvide borde, funkende af sølvkander og frugtstilleben. Temaskinen snurrer, øller trækkes op, og der tales og larmes igen, Hartmænnen puffer til hinanden, siger små drilske ting, men stadig denne undertone af samhørighed”.⁶⁴

⁶⁴ Anne Marie Telmány: *Mit barndomshjem*, 1966, s. 53. Det besøg, der beskrives, må enten have fundet sted i 1908, hvor Johan Peter Hartmann var blevet gift med Gerda Lehmann i april eller i 1909, eftersom Oluf Hartmann døde i januar 1910. Disse tre nævnes blandt de tilstedeværende medlemmer af familien Hartmann.

Programma

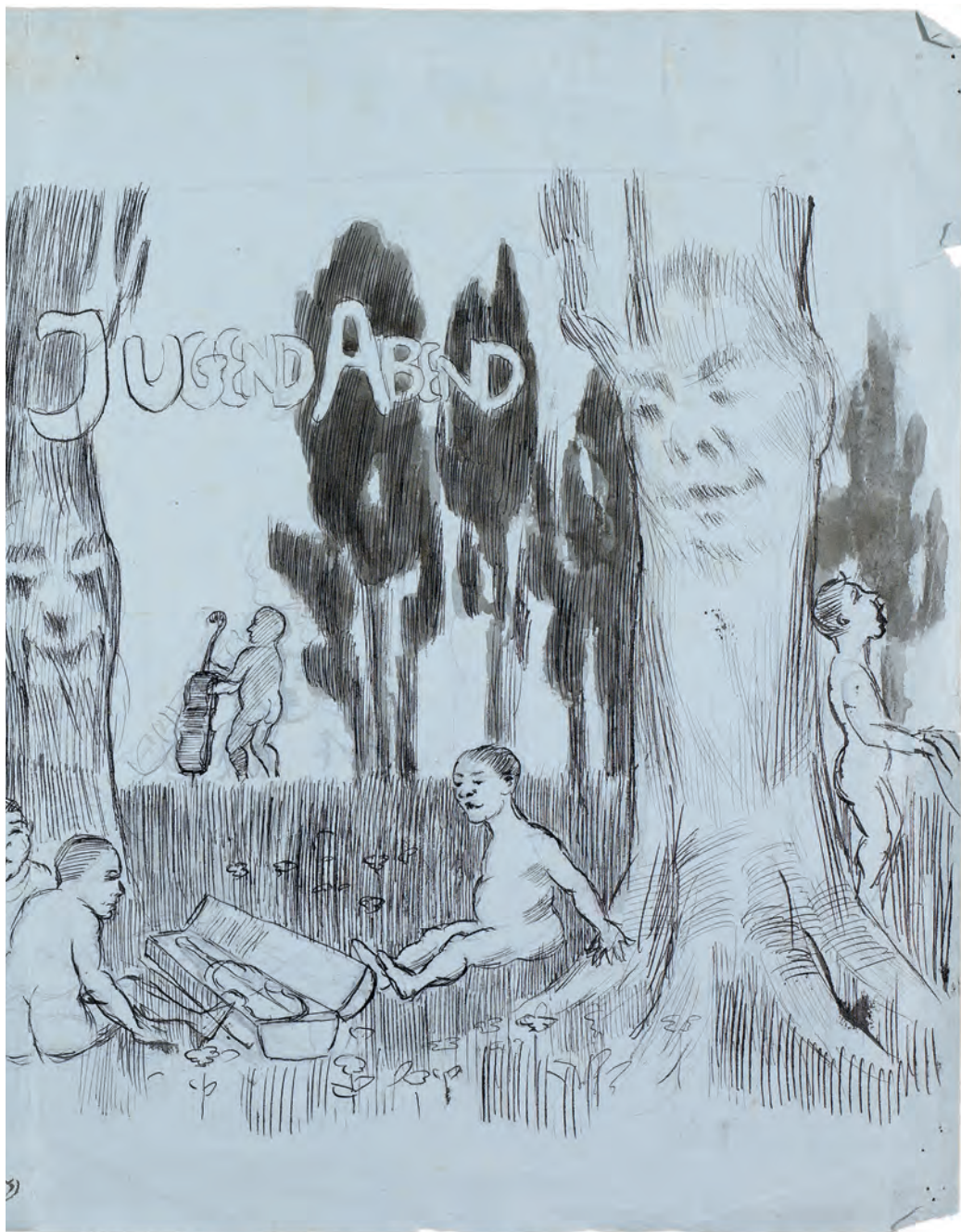
1. Andante aus der Cello-Sonate Röntgen.
Engelb. Röntgen u. Gotfred Hartmann.
2. a) Lenz Hildack
b. Herzleid. Goldmarck
c. Mädchenlied Meyer-Helmund
Frl. Saima Nesvius
3. Præludium I. d. d. J.S. Bach
Frl. Dagmar Jungersen
4. a) Variations sérieuses... Mendelssohn.
b) 2 Tänze Palmes
Frl. Rara Hartmann
5. 3 Duette Schumann
Frl. B. Hammerich
Ellen Hartmann

N.B. Frau Golla Hammerich hat die Begleitung der Gesangsnummern gütigst übernommen.

Fuglsang August 1900

Ill. 2: Et særligt fantasifuldt program udført af Bodil Neergaards bror, maleren Oluf Hartmann. Ved aftenens koncert den 27. august 1900 skulle familiens unge optræde. Deraf titlen "Jugendabend". Tegningen forestiller det såkaldte "Zululiv" på Keilsø. (Privateje).

Også Julius Röntgens søn, violinisten Julius Röntgen jun., kaldet Lulla, har beskrevet sine indtryk af Fuglsang, der for ham, som for de andre gæster var den perfekte kombination af livet i den smukke natur om dagen og de musikalske oplevelser efter middagen – det hørte uløseligt sammen:

“Livet på Fuglsang var den ideelle ferie for unge såvel som for gamle. Den vidunderlige herregård med den smukke park, drivhusene, frugttræerne og frugtbuskene var en ren fornøjelse for alle. Ligegyldig hvor man gik gennem parken eller på engene, kom man ned til vandet mellem Lolland og Falster. Der var der et badehus og sejlbåde. Vi sejlede dagligt ud til Skejten, et stykke natur, som man kunne forestille sig, det havde set ud i stenalderen. Tit gik vi i land på Keilsø, hvor vi nød det frie “Zululiv” og badede. Klokken seks var vi tilbage til middagen, og så begyndte koncerten præcis klokken halv otte. Hvad vi spillede i disse år, omfattede en stor del af kammermusiklitteraturen. Efterhånden som vi voksede til og udviklede os som musikere, deltog vi mere aktivt. At spille i den store sal med de to flygler var ideelt. Bodil de Neergaard sang hver aften akkompagneret af min far. Hver morgen fra elleve til 12 gennemgik vi programmet. Efter en livlig og dejlig frokost tog vi ud at sejle og bade”.⁶⁵

I en anonym artikel fra foråret 1924 med titlen “Den musikalske Sommerkoloni paa Fuglsang”⁶⁶ beskrives sommerlivet på Fuglsang således:

“Et ejendommeligt Liv udviklede sig efterhaanden her, en Blanding af Friluftsliv og alvorligt Kunstnerliv, hvor alle hver paa sit Område ydede sit bedste. Sejlspporten stod højt i Gunst, og ikke mange Dage gik hen, uden af man besøgte Skejten⁶⁷ eller en af de smaa Øer i Guldborgsund. Her badede nogle, medens andre kogte Te, og ved denne udspandt der sig ofte interessante Diskussioner af enhver Art.

En Tradition er det gammeldags Kortspil ‘66’ blevet paa disse Hvileture, særlig for Professor Röntgen, som ellers arbejdede flittigt fra tidlig Morgen, til Middagen indtoges. Alle samles da fra de forskellige

⁶⁵ <rontgen.nederlandsmuziekinstituut.nl/zomers_e.html> [Forf. oversættelse].

⁶⁶ Artiklen er et udateret udklip fra et ikke identificeret ugeblad eller en avis, der er stillet til rådighed af Bodil Neergaards bror Johannes P. Hartmanns barnebarn, Denis Waelbroeck i Bruxelles. Dateringen er baseret på, at det i teksten omtales, at Bolette Hartmanns 80-års fødselsdag fejres “netop nu” på Fuglsang. Det var den 2. maj 1924.

⁶⁷ En halvø ved Guldborgsunds vestlige bred, der hører under Fuglsang. Den særprægede natur er blevet malet flere gang af både af Olaf Rude og Oluf Hartmann.

Udflugter til Søs eller til Vogns, og man gør sig Aftenen festlig og fornøjelig ved Samtale i Haven eller Smaature, indtil Kl. er ca. 8½ Aften, da begynder Musiken. Saa frit og formløst Livet ellers har været Dagen lang, samles man nu i dyb Alvor om de Opgaver, som er givet hver af de udøvende. Der er altid lagt en fast Program, som gennemføres. Professor Röntgen er vant til at 'lede' dette til Glæde for baade de udøvende og tilhørende. Man véd, hvad man har at glæde sig til, og man forbereder sig. Der er intet tilfældigt over det, hvorved undgaas Dilettanteri."

Ja, Julius Röntgen var ildsjælen, der altid skulle være i aktivitet og stod for hele programlægningen af koncerterne. Og ikke nok med det. Han sørgede også for at skaffe flere af de musikere, der var nødvendige for at opføre en bred vifte af kammermusikværker. Det gik til dels af sig selv, idet hans anden kone, Mien Röntgen, var pianist, og fem af hans sønner blev musikere, men inden de alle var vokset op, var det af og til nødvendigt at supplere med udefra kommende musikere. Eksempelvis skrev han i juni 1904 til ægteparret Neergaard, at det nu var på de tider, hvor musikaftenerne skulle forberedes, og i den sammenhæng havde han en bøn:

"Es gilt unsre Streich-Quartett-Aufführungen, die dieses Jahr durch Elderings Nichtkommen⁶⁸ sehr in Frage gestellt sind. Es wäre doch herrlich, wenn wir wieder ein gutes Quartett zusammen bekämen! Nun hätte ich dafür einen sehr guten Geiger und sehr lieben Menschen vorzuschlagen, den ich Euch aus voller Überzeugung, dass er gut zu uns passen würde, empfehlen könnte. Es ist ein junger Musiker Namens van Anrooy,⁶⁹ mit dem wir in der letzten Zeit sehr befreundet worden sind. Wir spielen regelmässig Quartett mit ihm und haben ihn in jeder Beziehung sehr lieb gewonnen".⁷⁰

Naturligvis fik Julius Röntgen sit ønske opfyldt, ligesom ægteparret Neergaard også åbnede deres hjem for andre af hans hollandske venner såsom baryton Johannes Messchaert og Geert von Brucken-Fock⁷¹ samt østrigeren Oskar Posa.⁷²

⁶⁸ Den hollandske violinist Bram Eldering (1865-1943) havde været gæst på Fuglsang i 1903.

⁶⁹ Peter van Anrooy (1879-1954) blev mest kendt som dirigent og komponist.

⁷⁰ Brev dateret Amsterdam 4.6.1904. (I privateje).

⁷¹ Gerard (Geert) von Brucken-Fock (1859-1935) var oprindelig pianist, men opgav for at koncentrere sig om at komponere og male.

⁷² Oskar Posa (1873-1951) var født i Wien, hvor han levede næsten hele sit liv, bortset fra et par år som operadirigent i Graz. Han komponerede næsten udelukkende lieder.

Hvor intenst livet kunne være på Fuglsang i "Sæsonen", beskrev den travle værtinde også selv i breve til Nina Grieg:

"Nu ere vi fuldt oppe i vor 'Saison', hvad Du vel kan tænke Dig. Flyglerne må holde for fra Morgen til Aften. Imorges Kl 6 cyclede Röntgen til Nysted og drak Kaffe og da han lidt over 8 var tilbage sveddrypende og hed spurgte han strax: hvad skal vi nu gjøre idag? hvorpå han spillede Sonate af Beethoven og nu prøver de Kvartet, også af B. Han har Dampen oppe hele Dagen, på nær den Tid han er ude og sejle. Det er beundringsværdigt, men på den anden Side betragter jeg det som en Nervøsitet; han vilde falde sammen om han ikke havde noget for hele Tiden".⁷³

Det kunne dog også af og til blive lidt for meget af det gode:

"Vi gå nu ind i den sidste Uge af vor 'Sommerseason' og godt er det vist, da man umulig kan holde Dampen oppe så længe, jeg er ikke Spor af legemlig træt, men måske lidt åndelig. Du ved nok, at Röntgen er gladest, når der er noget for, Publikum, Interesse for hans Musik o.s.v. ellers falder han let lidt hen, sidder og brummer, trommer med Fingrene og er ugidelig. Men Du ved nok, at i så lang Tid, er det ikke let at skaffe interessant Underholdning".⁷⁴

Programmerne

"Sæsonen", som Bodil Neergaard kaldte det, varede som regel fra engang i juli til udgangen af august med større eller mindre afvigelser, alt efter hvordan det passede ind i Julius Röntgens andre sommeraktiviteter. F.eks. var han op til Griegs død i september 1907 ofte i Norge tidligere på sommeren for at besøge denne, og så kunne det hælde, at han "parkerede" kone og børn på Fuglsang, indtil han selv kom. Det vil sige, at der i snit var hen ved 30 koncerter i løbet af en sommer, kulminerende i 1903, hvor man begyndte allerede den 18. juli og fortsatte til 2. september og derved kom op på hele 44 koncerter. Hver eneste aften blev der spillet 3-5 stykker, så det var et anseeligt antal musikværker, der skulle indstudies dagligt, da der næsten aldrig forekommer gentagelser inden for en sæson.

Hvad var det så, der blev spillet alle disse sommeraftener på Lolland? Det er det, vi nu kan få svar på gennem de genfundne program-

⁷³ Brev af 7.8.[1907]. Bergen offentlige bibliotek, Grieg-arkivet.

⁷⁴ Brev af 27.8. [1907]. Bergen offentlige bibliotek, Grieg-arkivet.

mer, der dækker følgende år: 1893; 1897-1914; 1916; 1923; 1931; 1940; 1944; 1946-1958; 1978.

Mens programmet for 1893 er skrevet på dansk med en ukendt håndskrift,⁷⁵ er samtlige fra 1897 til og med 1831 skrevet på tysk af Julius Röntgen, med undtagelse af 1916, hvor han og hans familie ikke kunne komme til Fuglsang på grund af Første Verdenskrig. Så måtte Bodil Neergaard i stedet invitere danske musikere som violinisten Gunna Breuning-Storm⁷⁶ og cellisten Carl Meyer for at supplere familiemedlemmerne. Det er disse programmer op til 1931, hvor Julius Röntgen var på Fuglsang sidste gang inden sin død den 13. september 1932, der skal behandles i det følgende.

Som nævnt ovenfor besøgte Julius Röntgen Fuglsang første gang i sommeren 1892, men selv om der blev spillet en del ved den lejlighed, var det øjensynlig endnu ikke i så faste rammer, at der blev udarbejdet program. Det er i hvert fald ikke bevaret. I 1894 blev Röntgen hjemme på grund af sin hustru Amandas død, men i 1895 var han atter på Fuglsang, som han beretter om i et brev til Grieg.⁷⁷ Heller ikke for dette år er der bevaret noget program. I 1896 måtte han derimod atter melde afbud på grund af en nær vens død,⁷⁸ men fra 1897 og frem til Første Verdenskrig var han hvert år primus motor i musiklivet på Fuglsang.

Det er blevet nævnt, at musikaftenerne ophørte med Viggo Neergaards død i 1915,⁷⁹ men intet kunne være mere forkert. De fortsatte frem til sommeren 1958 – ni måneder før Bodil Neergaards død. Naturligvis blev der sat en cæsur ved Første Verdenskrigs udbrud i eftersommeren 1914, hvor Röntgen skrev over programmet “*Inter arma non silent Musae*”, men selv om det i de følgende fire år var vanskeligt at rejse, blev forbindelsen holdt ved lige, og selv om der efter krigens afslutning kun er bevaret programmer for 1923 og 1931, er der ingen, der siger, at Röntgens ikke var på Fuglsang i mellemtiden.

Når man ser på valget af musik, er det vigtigt at huske på de forskellige faktorer der spillede ind. For det første var repertoireet afhængigt af

⁷⁵ Skriften tilhører hverken Bodil Neergaard, Viggo Neergaard eller Julius Röntgen.

⁷⁶ Gunna Breuning-Storm (1891-1966) var den første kvinde (bortset fra harpenistinder), der blev medlem af Det Kongelige Kapel. Hun var også dirigent.

⁷⁷ Brev af 6.9.1895. *Edvard Grieg und Julius Röntgen*, 1997, s. 144

⁷⁸ Brev af 10.10.[1896] fra Rudolph Hartmann til Johannes Hartmann. I. Sørensen, 1, 2012, brev nr. 338.

⁷⁹ Bl.a. i Jurjen Vis: Fuglsang as a musical crossroad: paradise and paradise lost. Röntgen, De Neergaard, Grieg og Fuglsang <www.jurjenvis.nl/bestanden/lezing-fuglsang.pdf>.

de musikere, der var til rådighed, hvad enten de var professionelle gæster eller medlemmer af den musikbegavede Hartmann-familie, som der gudskelov var mange af. På programmet for 1893 står alle medvirkende nævnt: Bodil Neergaard, sopran – Emil Hartmann, klaver – Golla Hammerich, klaver – Angul Hammerich, cello – Asger Hamerik, klaver – Julius Röntgen, klaver og viola – Lulla Röntgen, violin – Amanda Röntgen, violin. Men på de efterfølgende er der kun sporadisk anført, hvem der spillede, som f.eks. da Bodil Neergaards bror Rudolph i 1899 sang lieder af Robert Schumann, akkompagneret af kusinen Karen Hartmann, eller da den finske professor i matematik, Edvard Neovius,⁸⁰ der var gift med Emil Hartmanns og Viggo Neergaards halvkusine Thyra,⁸¹ spillede bratsch i en strygekvartet af Haydn.

Først i 1904 bliver der igen anført en liste over medlemmerne af “Fuglsangs Huskapel”, der viser, hvorledes det var en skønsom blanding af topprofessionelle og begavede amatører:

Bodil de Neergaard, sang
 Mien Röntgen, klaver
 Julius Röntgen, klaver, bratsch og tenor
 Julius (Lulla) Röntgen, jun., violin
 Peter van Anrooy, violin
 Carl Nielsen, violin
 Godfred Hartmann, bratsch
 Engelbert Röntgen, cello
 Angul Hammerich, cello
 og nogle gæster

men derefter nævnes de udførende ikke før på det sidste program fra Julius Röntgens æra – 1931 – hvor han til sidst har skrevet:

Ausführende:
 Bodil de Neerggaard
 Mien Röntgen
 Julius Röntgen
 Emil Telmányi.⁸²

⁸⁰ Edvard Neovius (1851-1917) var også politiker.

⁸¹ Thyra Neovius, f. Hammerich (1846-1921), søster til Asger Hamerik og Angul Hammerich, gift anden gang med forfatteren Anton Christian Nyström.

⁸² Den ungarske violinvirtuos og dirigent Emil Telmányi (1892-1988) var 1918-1936 gift med Carl Niensens datter Anne Marie (Søs).

Det siger sig selv, at det udelukkende var kammermusik og sange, man kunne opføre, når man ser bort fra, at der af og til blev spillet orkestermusik, der var udsat for 4-hændigt klaver, som da man i 1902 kastede sig ud i Beethovens 9. symfoni arrangeret for 2 klaverer af Franz Liszt. Men derudover satte Julius Röntgen naturligvis sit personlige præg på repertoireet. For ham var det en enestående mulighed for at få opført egne værker, så det kan ikke undre, at hans musik blev spillet i alle de år, han kom på Fuglsang. Tilsvarende blev der også næsten hvert år opført værker af Bodil Neergaards far og farfar og i årene 1898, 1900, 1907 og i 1913 også af farmoderen Emma Hartmann samt i 1903 og 1904 af tipoldefaderen Johann Hartmann. Desuden var det også en selvfølge, at de komponister, som Röntgen tog med sig til Fuglsang, såsom de før omtalte Oskar Posa, Peter van Anrooy og Gerard van Brucken-Fock fik opført egne værker.

Udover disse familierelaterede valg, var det et meget alsidigt udvalg af komponister, der blev præsenteret. Hele 113 forskellige navne møder man i programmerne fra 1893 til 1931: fra barokken repræsenteret af bl.a. Bach, Händel og Rameau helt op til samtidens nyeste navne.

En nøjagtig statistik over de opførte værker er det ikke muligt at opstille, da oplysningerne om de enkelte værker ikke altid er så detaljerede, at det er muligt definitivt at identificere, hvilket værk det drejer sig om, som når der f.eks. står Haydn Kvartet i G-dur. Det er også kun i 1893, at titlerne på enkelte sange bliver anført. Senere står der næsten altid kun "Lieder", så når der 85 gange står, at der er sunget lieder af Brahms, er det umuligt at afgøre, hvor stort et udvalg det drejer sig om, f.eks. står "Vier ernste Gesänge" opført 17 gange, men det udelukker ikke, at de også er "skjult" under den anonyme betegnelse "Lieder".

113 forskellige komponister på 22 år kan lyde af meget, men der er stor forskel på, hvor hyppigt deres værker blev spillet. Man kommer uvilkårligt til at tænke på, når man tidligere i familien Hartmann talte om de tre store B'er i musikhistorien og dermed mente Beethoven, Brahms og Bedstefar! I hvert fald er det Beethoven og Brahms, der klart står øverst på "Top 10 Listen" med hhv. 356 og 298 opførelser, mens J.P.E. Hartmann kommer lidt længere nede med 92 gange. Her spiller det dog muligvis ind, at han ikke skrev nær så meget kammermusik som Beethoven og Brahms. Som nummer tre kommer Julius Röntgen (248) efterfulgt af Grieg (180), Mozart (155), Schumann (135) og Schubert (124). Herefter falder antallet af opførelser stærkt, og hele 20 blev kun opført 2 gange og 19 en enkelt gang.

Selv om det altså umiddelbart ser ud til, at repertoireet var domineret af "klassikerne", så er det dog værd at lægge mærke til, at 47 af komponisterne kan henregnes til "samtidsmusik", da de først døde efter 1893. Det drejer sig om Anton Arenskij, Agathe Backer-Grøndahl og hendes søn Fridtjof Backer-Grøndahl, Clara Schumanns halvbroder Woldemar Bargiel, Frants Beyer, Gerard Brucken-Fock, Cécár Cui, Edward Elgar, Georges Enesco, Gabriel Fauré, Alexandr Glazunov, Georg Goltermann, Edvard Grieg, Asger Hamerik, Emil Hartmann, J.P.E. Hartmann, Eugen Hildach, Joseph Jongen, Julius Klengel, P.E. Lange-Müller, Oskar Merikanto, Erik Meyer-Helmund, Emánuel Moór, Carl Nielsen, Friedrich Niggli, Thorvald Otterstrøm, David Popper, Oskar Posa, Axel Prip, Sergej Rachmaninoff, Maurice Ravel, Max Reger, Anton Rückauf, Amanda Röntgen Maier, Julius Röntgen, Johannes Röntgen, Engelbert Röntgen, Camille Saint-Saëns, Hilda Sehested, Giovanni Sgambati, Jean Sibelius, Christian Sinding, Emil Sjögren, Richard Strauss, Johan Svendsen, Peter van Anrooy og Hugo Wolf.

Man gik virkelig i dybden med Beethoven. I 1913 skrev Röntgen begejstret ved afslutningen på sæsonen: "Beethoven 25 Gange!", og den efterfølgende sommer begyndte han på at spille samtlige Beethovens klaversonater fra en ende af. En per aften. Man nåede desværre kun til nr. 18, så var sæsonen forbi, og i mellemtiden var Første Verdenskrig brudt ud, så familien Röntgen i stedet måtte tænke på at finde en måde, hvorpå de kunne komme hjem til Holland. Men alt i alt blev 25 af Beethovens klaversonater opførte gennem årene, 13 af strygekvarterterne, alle klavertrioerne, 4 af strygetrioerne, alle 10 violinsonater, alle 5 cellosonater og nogle af variationsværkerne. Desuden sang Bodil Neergaard Leonores arie fra "Fidelio", koncertarien "Ah Perfido!" og forskellige sange, hvilket siger noget om hendes vokale formåen. Desuden tog man også livtag med orkesterværkerne: Alle symfonierne, violinkoncerten, klaverkoncerterne 3, 4 og 5 – ja sågar Korfantasiens kastede man sig ud i for 2 klaverer eller firhændigt klaver.

Når Brahms kommer ind på en andenplads, hvad angår antal af opførelser, skyldes det, at hans sange indtager så stor en plads, og en del af dem nævnes med titel, mens andre kun anføres som "Lieder". Tallet giver derfor et skævt billede. Men det var ikke kun sangkomponisten, der helt klart havde Bodil Neergaards bevågenhed, også klaverkvintetten i f-mol, opus 34, de tre klaverkvartetter – især nr. 2 i A-dur – de tre violinsonater og hans klaverstykker var yndede. I de senere år må der

også havde været en klarinettist som gæst på Fuglsang, da både Klarinettrioen i a-mol og de to klarinetsonater dukker op på programmet.

At Julius Röntgens musik indtager så stor en plads siger sig selv, eftersom det var ham, der planlagde alle programmerne. Der gik ikke mange dage imellem, at han opførte egne værker. Hen ved 100 forskellige blev spillet, alt fra småstykker over hollandske folkemelodier til den sene bitonale symfoni for 2 klaverer. Eftersom Röntgen ikke var så nøjeregnende med, hvordan han indførte sine egne værker i programmerne, kan det sommetider være svært at bedømme, om det drejer sig om et allerede opført værk, men en del af dem har prægnante titler som "Jotunheim-Suite", "Mirza-Schaffy Lieder", "Czardas-Variationer", "Variationer og fuga over et tema af J.P.E. Hartmann" og "Fuglsang-Scherzo".

At Neergaards var glade for de årlige besøg af Julius Röntgen, hersker der næppe nogen tvivl om, og de gjorde alt, for at han og hans efterhånden talrige familie skulle føle sig hjemme på Fuglsang. Julius Röntgen fik sågar opført sin egen "kompositionshytte" på Keilsø, en lille ubeboet ø i Guldborgsund, der hørte under Fuglsang. Der synes ikke at have været et ondt ord om, at man blev træt af at høre hans musik. Kun i 1916 stod der ikke en tone af ham på programmet, men det skyldtes som nævnt, at familien Röntgen måtte blive i Holland, så det var danske gæstemusikere, der havde et andet repertoire, der tog sig af sommermusikken.

At Edvard Grieg også hørte til de mest opførte komponister, kan heller ikke undre, da han var en god ven af både ægteparret Neergaard og i særdeleshed af Julius Röntgen. Også han stod på programmet hver eneste sommer med undtagelse af 1897, hvor der kun var ganske få koncerter. Bodil Neergaard holdt helt sikkert meget af at synge hans sange, og i 1909 var det Nina Grieg, der sang sin mands sangcyklus "Haugtussa". I løbet af de 21 år disse programmer dækker, er der 68 gange anført uspecificerede sange, og hertil kommer de "12 Vinjesange", opus 33, der bliver nævnt hele 22 gange, dog uden at specificere om det var alle tolv eller forskellige uddrag. Også Drachmann-sangene "Rejseminder fra Fjeld og Fjord", opus 44 blev opført flere gange, men igen: om det var alle seks eller kun udvalgte, der blev opført, fremgår ikke. Tilsvarende nævnes "Deutsche Lieder", men hvilken af de tre samlinger til tyske tekster, opus 2, opus 3 og opus 48, der er tale om, nævnes ikke. Endelig er der en halv snes sange, der anføres med titel, og i de første år efter Griegs død den 4. september 1907 blev der opført både efterladte sange og efterladte klaverstykker, som Nina

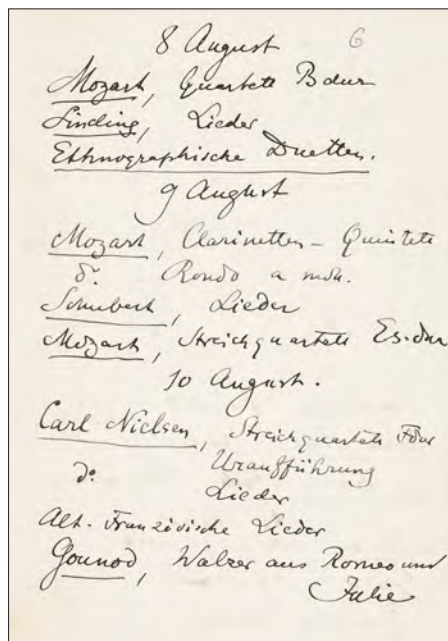
Grieg formodentlig personligt har taget med til Fuglsang, hvor hun tilbragte megen tid efter sin mands død.

Også Griegs kammermusik blev opført, omend i mindre målestok: Strygekvartetten i g-mol, opus 27, de tre violinsonater opus 8, 13 og 45, cellosonaten i a-mol, opus 36, der blev spillet seks gange, og naturligtvis en del klaverstykker. Endelig opførtes den 11. august 1908 en trio-sats for strygekvartet i F-dur. Det drejer sig sandsynligvis om den ufuldendte kvartet, som Röntgen senere fuldførte på baggrund af de udkast, som Grieg havde efterladt.

Ser man på de danske komponister, er det forbløffende få, der er repræsenteret. Ved begyndelsen af, hvad man kan kalde "Röntgen-æraen" på Fuglsang, var J.P.E. Hartmann endnu Hartmann-familiens elskede overhoved og sin tids førende danske komponist ved siden af sin tidligere svigersøn, Niels W. Gade, der var død få år tidligere i december 1890. Det var utænkeligt, at man ikke skulle spille "Bedstefaders" musik, men som tidligere nævnt skrev han ikke ret meget kammermusik. Derfor er de hen ved 100 gange, hans navn stod på programmet, primært viet hans sange og orkestermusik arrangeret for firhændigt klaver. 30 gange stod der "Sange" på programmet, og også hans hovedværk inden for denne genre, sangcyklussen "Sulamith og Salomon" og den anden store cyklus "Solen i Siljedalen" blev opført flere gange, samt en del af hans "Aandelige Sange". Hvad angår orkestermusikken, veg man ikke tilbage for at spille musikken til hans to store Bournonville-balletter: "Thrymskviden", der blev givet over fire aftener, og "Valkyrien", der kunne klares på tre, og også nogle af hans kendteste værker, "Hakon Jarl-ouverturen" og den pompøse "Sørgemarsch for Thorvaldsen" fik man mulighed for at høre opført for 4-hændigt klaver. Inden for den sparsomme kammermusik var suiten for klaver og violin i a-mol, opus 66 en klar favorit med elleve opførelser med den store klaversonate i a-mol, opus 80 på andenpladsen med fem opførelser. Af Hartmanns øvrige klavermusik var det kun klaversonaten i d-mol, opus 34, den såkaldte "Prissonate", samt nogle mindre klaverstykker der blev spillet.

Også sønnen Emil Hartmann var endnu i live, da "sommersæsonerne" på Fuglsang tog deres begyndelse, selv om han døde to år før sin far i 1898. I 1893 havde han en helt speciel funktion, idet han i det første program er anført ikke alene som pianist, men også som spillende Gongong! At han trakteredede det i denne sammenhæng særegne instrument skyldtes ikke, at det indgik i hans egen klavertrio i B-dur,

Ill. 3: Den side af programmet for 1906, hvor uropførelsen af Carl Nielsens strygekvartet i F-dur den 10. august er anført. (Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen).

opus 10, der blev opført som aftenens sidste nummer, men at hans datter sang "Skyggearien" af Meyerbeers opera "Dinorah", hvor dette instrument forekommer. Det har sikkert moret Emil Hartmann, der havde en barok sans for humor. Også i hans tilfælde var det primært sange, der blev opført, og udover den nævnte trio også bl.a. strygekvartetten i c-mol, opus 37, der oplevede seks opførelser samt ouverturen til Ibsens drama "Hærmændene på Helgeland", der nød stor popularitet ude i Europa. Denne og violinkoncerten blev naturligvis opført for 2 klaverer.

Carl Nielsen var en hyppig gæst på Fuglsang fra 1904, hvor han fra første færd blev så gode venner med Julius Röntgen, at denne tilegnede ham sin klavertrio i c-mol, opus 50, som de havde førsteopført på Fuglsang den 2. september 1904. Carl Nielsen var ikke sen til at gøre gengæld. Da hans "Helios-ouverture" udkom på tryk både i partitur og en udgave for 4-hændigt klaver året efter, var den tilegnet Julius Röntgen. Den 26. august 1906 benyttede man denne udgave til at opføre ouverturen, formodentlig med Röntgen og Carl Nielsen ved klaveret, da begge var medlemmer af "Fuglsang Huskapel". 1906 var også året, hvor Carl Nielsen holdt sin strygekvartet i F-dur, opus 19 over dåben

på Fuglsang, og 6. august 1913 gjaldt det en udgave for cello og klaver af "Canto serioso", som han havde skrevet tidligere på året for horn og klaver i forbindelse med en konkurrence for hornister til Det Kongelige Kapel. I øvrigt kom Carl Nielsen og hans familie også uden for sommersæsonen på Fuglsang, ligesom han omgikkes ægteparret Neergaard, når de var i København.

Af andre danske komponister var der flere, der også havde familiære bånd til familien Hartmann, således August Winding, der var gift med Bodil Neergaards faster Clara. Han var repræsenteret med en strygekvintet, en klaverkvartet, koncertetuder for klaver og nogle sange. Asger Hamerik, der var halvbror til Emil Hartmann, var ganske vist adskillige gange på Fuglsang, når han var hjemme fra USA om sommeren, men det satte sig ikke spor i programmerne med andet end et "Ave Maria" og en Notturmo af hans opera "La Vendetta". Også Niels W. Gade må henføres til denne kategori, da hans første kone var faster til Bodil Neergaard, men sit ry til trods var han kun repræsenteret med klavertrioen i F-dur, opus 42, Novelletterne for klavertrio, opus 29 samt symfoni nr. 4 og violinkoncerten for to klaverer og nogle sange. Heller ikke Viggo Neergaards og Emil Hartmanns halvbror C.F.E. Horneman indtager den plads, man måske kunne forvente, da de opførte værker indskrænker sig til nogle sange og ouverturen til "Kampen med Muserne".

Uden for familie kredsen indtager P.E. Lange-Müller førstepladsen, hvilket skyldtes, at Bodil Neergaard sang adskillige af hans sange: 35 gange står der "Lange-Müller Lieder" i programmerne og desuden otte opførelser af hans Sechs ernste Lieder, opus 27. Omvendt stod Peter Heise øjensynlig ikke i høj kurs, for udover sangcyklussen "Gudruns Sorg" sang Bodil Neergaard kun to gange nogle af hans sange, og derudover blev kun en af hans cellosoner opført. De øvrige danske komponister er navne, der er så godt som ukendte nu til dags: Axel Liebmann, Thorvald Otterstrøm, Emil Frijs, Axel Prip og Hilda Sehested, der da også kun fik opført enkelte værker.

Som Lulla Röntgen nævnte i sine erindringer, kom man godt rundt i kammermusiklitteraturen i gennem disse 20 år, som programmerne dækker, så det er en selvfølge, at komponister som Haydn, Mozart, Schubert og Schumann også var rigt repræsenteret, da alle fire skrev megen kammermusik, og de to sidstnævnte lieder stod på Bodil Neergaards repertoire, der med årene stadig voksede. Men medens hun i sin yngre år sang nogle af de store arier af Beethoven, Weber, Meyerbeer, Verdi og Tjajkovskij, som Madame Artôt indstuderede med hen-

Ill. 4: Carl Nielsen (1. violin), den hollandske komponist Gerard von Brucken-Fock (2. violin), Engelbert Röntgen (cello) og Julius Röntgen (bratsch) spiller kvartet på Fuglsang. På væggen til venstre Otto Baches portræt af Bodil Neergaards farfar, J.P.E. Hartmann. Da Brucken-Fock var på Fuglsang i 1906, er det formodentlig uropførelsen af Carl Niensens strygekvartet, der er blevet forevigt. Fotografens navn fremgår ikke af fotografiet, men det er efter al sandsynlighed Viggo Neergaard, der var en ivrig amatør fotograf. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen).

de, synes hun i de senere år mere at have koncentreret sig om lieder og romancer. En af hendes yndlingskomponister i denne genre var Christian Sinding, men hun havde også øre for nogle af de andre samtidige: Sibelius og Richard Strauss. Til sidstnævnte knytter der sig en pudsig lille historie. I anden halvdel af august 1902 var vejret ganske afskyeligt, for Röntgen skrev til Grieg: "Bodil singt jeden Abend ein Lied von Richard Strauss, das mit den Worten anfängt: Und Morgen wird die Sonne wieder scheinen! Bisjetzt hat es aber nicht geholfen und es regnet in infinitum!"⁸³ Der er muligt, at hun sang denne lied hver aften for at besværge vejrguderne, men i så fald glemte Röntgen at føre det ind i sine programmer, for de eneste dage, hvor han anfører, at Bodil

⁸³ Brev dateret Fuglsang, 19. 8.1902 i: *Edvard Grieg und Julius Röntgen*, 1997, s. 331

Neergaard har sunget lieder af Richard Strauss i det år er 6. og 16. august. Men at det dårlige vejr også var godt for noget, kan man se af fortsættelsen: "Daß dabei noch mehr als sonst musiciert wird, kannst Du Dir denken. Gesang-, Clavier- und Streichmusik in allen Formen und Richtungen. Gestern Abend war Haugtussa an der Reihe – ich habe es wieder auf's Neue genossen."

Den 14. juli 1931 stod Julius Röntgens Walpurgisnacht for 2 klaverer på programmet sammen med Brahms Horntrio i Es-dur, opus 40 og en af Mozarts violinsonater i B-dur. Det blev den sidste musikaften, Julius Röntgen kom til at opleve på Fuglsang. Den 13. september 1932 døde han i Utrecht. Dermed var en æra forbi, men det betød ikke afslutningen på musiksommeren på Fuglsang, for de nye generationer forblev tro mod Bodil Neergaard og Fuglsang. På programmerne for 1940'erne er Hartmann-slægten nu repræsenteret af Karen Bentzon og hendes søn Niels Viggo Bentzon, familien Röntgen af Julius Röntgen jun. (Lulla) (violin), Johannes,⁸⁴ Edvard og Joachim Röntgen,⁸⁵ der tilsammen dannede en klavertrio, Marie Louise Röntgen (cello), Julia Röntgen og Annemarie Röntgen (klaver), og Carl Nielsen af svigersønnen Emil Telmányi (violin) med sin anden kone Annette Telmányi (klaver)⁸⁶ og døtrene Ilona (violin),⁸⁷ Mihalyka (cello)⁸⁸ og Anika (violin),⁸⁹ der i 1949 brillerede med at synge Nattens Dronnings arier. Den stolte far har tilføjet, at hun var 5½ år!

Familierne Röntgen og Telmányi var dog ikke alene om at føre traditionerne videre, efterhånden kom også nogle af Københavns bedste musikere til Lolland om sommeren, men det er næsten symbolsk, at det var Julius Röntgens søn Johannes, der den 19. august 1958 afsluttede sæsonen med at spille Beethovens klaversonate i Es-dur med tilnavnet "Les Adieux' Lebewohl!", som der står i programmet. Den 18. maj 1959 døde Bodil Neergaard på Fuglsang og endnu en æra var slut.

⁸⁴ Johannes Röntgen (1898-1969), pianist.

⁸⁵ Joachim Röntgen (1906-1989), violinist.

⁸⁶ Annette Telmányi, f. Schiøler (1904-1993).

⁸⁷ Ilona Telmányi (f. 1937).

⁸⁸ Mihalyka (Haika) Telmányi (f. 1938).

⁸⁹ Anika Telmányi var født 8. oktober 1943.

Fortegnelse over komponister, der er blevet opført på Fuglsang i perioden 1893 til 1931 med opførelsesår.

- Anrooy, Peter van (1879-1954) 1904
- Arenskij, Anton (1861-1906) 1898, 1913
- Bach, Johann Sebastian (1685-1750) 1893, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1923, 1931
- Backer-Grøndahl, Agathe (1847-1907) 1903, 1907, 1909, 1911
- Backer-Grøndahl, Fridtjof (1885-1959) 1909, 1911
- Bargiel, Woldermar (1828-97) 1893
- Beethoven, Ludwig van (1770-1827) 1893, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Beyer, Frants (1851-1918) 1909
- Bishop, Henry R. (1786-1855) 1893
- Bizet, Georges (1838-75) 1907
- Boccherini, Luigi (1743-1805) 1906
- Borodin, Alexander (1833-87) 1901, 1903, 1904, 1906, 1907
- Brahms, Johannes (1833-97) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Brucken-Fock, Gerard von (1859-1935) 1901, 1902, 1903, 1904, 1906, 1907, 1912
- Bull, John (1562-1629) 1909
- Bärwald, ? (-) 1906
- Chopin, Frederic (1810-39) 1893, 1899, 1903, 1904, 1907, 1909, 1911, 1912, 1914, 1923, 1931
- Corelli, Arcangelo (1653-1713) 1899, 1905
- Cui, César (1835-1918) 1901
- Debussy, Claude (1862-1918) 1923
- Dvořák, Antonín (1841-1904) 1909, 1911, 1916
- Eccles, Henry (ca. 1685-ca. 1745) 1914
- Elgar, Edward (1857-1934) 1923
- Enesco, Georges (1881-1955) 1914
- Fauré, Gabriel (1845-1924) 1900, 1923
- Fesch, Willem de (1687-1761) 1914, 1916
- Field, John (1782-1837) 1907
- Franck, César (1822-90) 1893, 1899, 1901, 1903, 1904, 1906, 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1916

- Frijs, Emil (-) 1910
- Gade, Niels W. (1817-90) 1899, 1900, 1901, 1902, 1905, 1912, 1913
- Glazunov, Alexander (1865-1936) 1909
- Gluck, Christoph Willibald (1714-87) 1898, 1899, 1901, 1903
- Goltermann, Georg (1824-98) 1898
- Goldmark, Karl (1830-1915) 1900
- Gounod, Charles (1818-93) 1893, 1900, 1906
- Grieg, Edvard (1843-1907) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Hamerik, Asger (1843-1923) 1893, 1897
- Hartmann, Emil (1836-98) 1893, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1912, 1913
- Hartmann, Emma (Frederik Palmer) (1807-71) 1898, 1900, 1903, 1907, 1913
- Hartmann, J.P.E. (1805-1900), 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Hartmann, Johann (1726-93) 1903, 1904
- Haydn, Joseph (1732-1809) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1909, 1913, 1923
- Heise, Peter (1830-79) 1899, 1900, 1903, 1907, 1913
- Hildach, Eugen (1849-1924) 1900
- Horneman, C.F.E. (1840-1906) 1906, 1910
- Händel, Georg Friedrich (1685-1759) 1893, 1898, 1899, 1914, 1916, 1923
- Jensen, Adolf (1837-79) 1914
- Jongen, Joseph (1873-1953) 1916
- Klengel, Julius (1859-1933) 1899
- Kuhlau, Friedrich (1786-1832) 1902, 1904
- Lalo, Eduard (1823-92) 1923, 1931
- Lange-Müller, P.E. (1850-1925) 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1923, 1931
- Lasson, Per (1859-83) 1899
- Lee, Sebastian (1805-87) 1897
- Liebmann, Axel (1849-76) 1902
- Liszt, Franz (1811-86) 1893
- Lully, Jean Baptiste (1632-87) 1907
- Löwe, Carl (1796-1869) 1913, 1914

-
- Marschner, Heinrich (1795-1861) 1898
 - Massenet, Jules (1842-1912)
 - Mendelssohn Bartholdy, Felix (1809-47) 1893, 1898, 1900, 1901, 1902, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1913, 1914
 - Merikanto, Oskar (1868-1924) 1903
 - Meyer-Helmund, Erik (1861-1932) 1900
 - Meyerbeer, Giacomo (1791-1864) 1893
 - Moór, Emánuel (1863-1931) 1906
 - Mozart, Wolfgang Amadeus (1756-91) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
 - Nardini, Pietro (1722-93) 1898, 1903, 1916
 - Nielsen, Carl (1865-1931) 1904, 1905, 1906, 1908, 1911, 1913, 1923
 - Niggli, Friedrich (1875-1959) 1908
 - Offenbach, Jacques (1819-80) 1914
 - Otterstrøm, Thorvald (1868-1942) 1905
 - Pergolesi, Giovanni (1710-36) 1903
 - Ponchielli, Amilcare (1834-66) 1901
 - Popper, David (1842-1913) 1899
 - Posa, Oskar (1873-1951) 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1909
 - Prip, Axel (-) 1901
 - Rachmaninoff, Sergej (1873-1943) 1899
 - Rameau, Jean-Philippe (1683-1764) 1907
 - Ravel, Maurice (1875-1937) 1923
 - Reger, Max (1873-1916) 1906, 1907, 1908, 1910, 1913, 1916, 1923
 - Rossini, Gioacchino (1792-1868) 1893, 1898
 - Rubinstein, Anton (1829-94) 1907
 - Rückauf, Anton (1855-1903) 1899
 - Röntgen, Amanda f. Maier (1853-1894) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1903, 1904, 1906, 1908, 1911, 1913, 1931
 - Röntgen, Engelbert (1886-1958) 1906, 1912
 - Röntgen, Johannes (1898-1969) 1912, 1914
 - Röntgen, Julius (1855-1932) 1893, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1923, 1931
 - Saint-Saëns, Camille (1835-1921) 1893, 1898, 1902, 1903, 1911, 1923
 - Scarlatti, Alessandro (1660-1725)

- Scarlatti, Domenico (1685-1757) 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1908, 1912, 1914
- Schubert, Franz (1797-1828) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Schumann, Robert (1810-56) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Sehested, Hilda (1858-1936) 1914
- Sgambati, Giovanni (1841-1914) 1898, 1907, 1911
- Sibelius, Jean (1865-1957) 1899, 1903, 1906, 1907
- Sinding, Christian (1856-1941) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916, 1923, 1931
- Sjögren, Emil (1853-1918) 1902, 1903
- Spohr, Louis (1784-1859) 1898
- Strauss, Richard (1864-1949) 1902, 1904
- Svendsen, Johan (1840-1911) 1902
- Tartini, Giuseppe (1692-1770) 1901, 1923
- Thomas, Ambroise (1811-96) 1907
- Tjajkovskij, Petr (1840-93) 1898, 1900, 1904, 1907, 1911
- Tosti, Paolo (1846-1916) 1903
- Veracini, Francesco (1690-1768) 1916
- Verdi, Giuseppe (1813-1901) 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1908, 1909, 1911
- Vitali, Tomaso (1663-1745) 1901
- Vivaldi, Antonio (1678-1741) 1903
- Wagner, Richard (1813-86) 1908, 1909
- Weber, Carl Maria von (1786-1826) 1893, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1907
- Wennerberg, Gunnar (1817-1901) 1923
- Winding, August (1835-99) 1899, 1900, 1901, 1902, 1903
- Wolf, Hugo (1860-1903) 1898, 1899, 1905, 1906, 1907, 1910, 1913, 1914

SUMMARY

INGER SØRENSEN: *Musical life at Fuglsang from 1892 to 1931*

In 1891, squire Viggo de Neergaard (1837–1915) from Fuglsang on Lolland and his young wife Bodil (1867–1959), who was the daughter of composer Emil Hartmann and granddaughter of J.P.E. Hartmann, met the German-Dutch composer, pianist and conductor Julius Röntgen (1855–1932) and his family on a trip in Norway. When they parted, they agreed to visit one another in Amsterdam and at Fuglsang respectively. It was the start of a unique life of music at the manor on Lolland from the Röntgen family's first visit the following year and up until Bodil Neergaard's death as a widow in 1959. Almost every year up until the outbreak of the First World War in 1914, Julius Röntgen along with this wife and children, who were all musicians, spent the month of August at Fuglsang, where he was the driving force in a cornucopia of house concerts. There was chamber music with a varied program every single evening. Julius Röntgen planned "the season" as they called it before he left Holland and wrote programs each year for every single concert. These programs, which cover the years 1893, 1897–1914, 1916, 1923, 1931, 1940, 1944, 1946–1958 and 1978, were recently found among the surviving papers of presiding judge Fritz Michael Hartmann (1909–2000). In 2012 they were donated to the Royal Danish Library by the Hartmann family. These programs provide an excellent insight into what was played, and form the basis of this article that covers the period from 1893 to 1931, which was the last time Julius Röntgen was at Fuglsang before his death the following year. The music was performed partly by the Röntgen family and partly by members of the Hartmann family and the other guests, who came to Fuglsang during the summer. Among these were Carl Nielsen, who in 1906 performed his string quartet in F-major, opus 19 for the very first time at Fuglsang. During these years, the program consisted of music by 113 different composers, music ranging from Baroque and up to what at the time was contemporary music. Because even though the main emphasis was on music by the classics, especially Beethoven, 47 of the composers were still alive at the time of performance.

